

TÜRK DİLİNDE YÖNELME VE BULUNMA HALİ İLE İLGİLİ BİRKAÇ AYRINTI -TUVA TÜRKÇESİ ÖRNEĞİ-

Vildan KOÇOĞLU-GÜNDOĞDU*

ÖZET

Türkçede isim hâl ekleri, kendi asıl fonksiyonları yanında çeşitli fonksiyonlarda da kullanılagelmiş, isimlerle fiillerin bağlantısını türlü nüanslarla kurmuştur. Biz bu fonksiyon çeşitliliğini, Köktürk yazıtlarından itibaren takip edebilmekteyiz. Zamanla fiilin açtığı anlam boşluğunu ya aynı ek ya da başka bir ek doldurmuştur.

Biz bu makalede, yönelme hâli ekinin bulunma fonksiyonu üzerinde duracağız. Bu durumun Köktürk yazıtlarından itibaren nasıl bir gelişim içinde bulunduğu ve günümüz lehçelerinden Tuva Türkçesinde nasıl bir kullanım alanına sahip olduğu ve bu kullanımın sistemli bir şekilde hangi koşullarda ortaya çıktığı incelenecektir.+da ve +ga hâl eklerinin yer ve zaman dışındaki diğer fonksiyonlarına ise değinilmeyecektir.

Anahtar Kelimeler: Yönelme-Bulunma Hâl Ekleri, Bulunma Fonksiyonu, Tuva Türkçesi.

SOME DETAILS ABOUT LOCATIVES AND DATIVES IN TURKISH LANGUAGE THE CASE OF TUVA TURKISH

ABSTRACT

Cases of name have been utilized beyond its own functions and made the connection between the names and verbs via various nuances. We have been able to follow the variety of functions since the Kök Turk Scriptures. The meaning gap has been gradually filled in by either the same suffix or another.

We will focus the locative function of the dative suffix in this article. The evolution of this function since the Kök Turk Scriptures, what kind of a space it has in one of the contemporary dialects, Tuvan Turkish and the conditions laying the emergence of this function in a systematic way will be analyzed. Other functions of the casa suffixes of +da +ga, but the place and time, will not be mentioned.

Keywords: Locative-Dative, Locative Function, Tuvan Turkish.

En yalın tarifile yönelme durumu, “*kelime gruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durum*”, bulunma durumu “*genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur*” (Korkmaz 2003: 280, 289) şeklinde gösterilebilir. Ancak hâl ekleri bu temel görevleri dışında farklı fonksiyonlarla da kullanım alanında olabilmektedirler.

Hâl eklerinin kullanımındaki bu çeşitlilik Eski Türkçenin dil verilerinden itibaren takip edilebilmektedir. Burada hâl ekindeki fonksiyon çeşitliliği elbette tek bir şarta bağlı kalarak açıklanamaz. Nitekim E. Boz, Türkiye Türkçesindeki durum için “*Temel işlevi belirli bir ad durumu yapmak olan bir biçimbiriminin, bir başka ad durumunu yapması, diğer biçimbirimin yerine kullanıldığı anlamına gelmemeli. Çünkü biçimbirimler birer araçtır ve işlevleri bir çok etkene göre değişebilir. Bu durumda söz konusu etkenlere göre şekillenen değişik dil çevrelerinde,*

* Araş.Gör., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü., elmek: vk.gundogdu@hotmail.com

biçimbirimlerin işlevleri az çok çeşitlilik ve değişiklik gösterebilir.” (Boz 2007: 83) şeklindeki ifade etmiştir. Ayrıca L. Johanson, “*Basit, geniş işlev alanlarına sahip, aşırı ayrımlaşmamış hâl sistemi Türk dilleri için tipiktir. Bu ekler, çok az ayrımla pek spesifik olmayan, oldukça genel, ilişkileri gösterirler ve böylece TT –de Alm. “in, auf, bei” vb. örneğinde olduğu gibi her seferinde geniş eşlev alanlarını kaplayabilirler. Gerekli nüanslar sontakılar başta olmak üzere başka araçlar yardımıyla gerçekleşir.*” (Johanson 2007: 44) şeklinde belirterek, Türkçedeki biçimden ziyade fonksiyon çeşitliliği üzerinde durur.

Tuva Türkçesinde yönelme hâli ekindeki fonksiyon çeşitliliği ise belli bir sistemle karşımıza çıkmaktadır. Yönelme hâli ekinin bulunma fonksiyonuyla kullanımında, fiilin zaman kategorisinin doğrudan etkili olduğu tespit edilmiştir. Yani Tuva Türkçesinde bulunma fonksiyonu için fiil geçmiş zaman veya gelecek zaman kategorisinde iken +ga ekli bir isimle birleşmekte, şimdiki zaman kategorisindeyken ise +da ekli bir isimle birleşmektedir. Bu durum göz önünde tutularak ilk önce tarihi ve yaşayan lehçelerimizde benzer kullanımın olup olmadığına bakılacak daha sonra Tuva Türkçesindeki kullanım üzerinde durulacaktır.

***

Eski Türkçe dönemine ait malzemelerin dil incelemelerine bakıldığında yönelme ve bulunma ile ilgili şu bilgiler verilir. A. Von Gabain’in Eski Türkçe Gramerinde, yaklaşma hali +ka, +ke, nadiren +a, +e, ünlülerden sonra +ya, +ye, bulunma-ayırılma hali için +ta, +te; +da, +de şekli gösterilir (Gabain 2000: 63-64). Ancak burada fonksiyonlar açıklanmaz. Talat Tekin, yönelme hâli ekinde *verme-bulunma durumu* olarak bahseder ve fonksiyonlarını sıralarken eylemin işlendiği yeri ve zamanı bildirdiği ve eylemin işlenme süresini gösterdiği üzerinde de durur (Tekin 2003: 112). Marcel Erdal, A Grammar of Old Turkic’de *temporal dative* olarak bahsettiği örneklerde bir zaman dilimini veya bir zaman sürecini belirten sözlerde yönelme hâli ekinin kullanıldığını söyler. Ayrıca *concrete date* “belirli zaman dilimi” olarak adlandırdığı durumlarda daima yönelme hâli kullanıldığını söyler: *üçünç ay iki otuzka* gibi (Erdal 2004: 367).

Köktürk ve Uygur kağanlığı dönemine ait metinlerde bulunma fonksiyonunda yönelme hâli ekinin kullanıldığı sözlere bakıldığında şöyle bir durum görülmektedir:

Zaman bildiren sözcükler	<p>yıl yaş yaşı u¹ öd tün yaz ödüş sayı ve tarihler</p>	<p><i>yazıña</i> oguz tapa süledim (BK D 31) kök öñüg yoguru sü yorıp tünli künli yiti <i>ödüşke</i> subsuz keçdim (BK GD 1) üç yetmiş <i>yaşımka</i> adrıltım Ye-3= Uyük-Turan, 4) (User: 40)² ol <i>ödke</i> kul kullug küñ küñlüg bolmış erti (BK D 18) ançıp bars <i>yılka</i> çik tapa yorıdım (ŞU D 7); tokuzunç ay yeti <i>otuzka</i> yog ertürtümüz (KT KD) üçünç ay <i>yetika</i> adrıldımız at tabarda (Ç 1) tokuz <i>yaşıkka</i> sünüşdüm sançdım (ŞU D 3) on <i>tünke</i> yantakı tug ebirü bardımız (T 26)³ kırkızığ <i>uka</i> basdıımız (T 27)³ tört yigirmi <i>yaşımka</i> taruş budun üze şad olurtum (BK D 15)</p>
---------------------------------	--	---

¹ ET. u “uyku” kelimesini burada ele almamızın sebebi yine bir zaman dilimini ifade etmesi sebebiyledir. Türkçe sözlükte uykunun anlamı şöyle verilmektedir: “*dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yittiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu*”.

² Şu iki örnekte yaş kelimesi +a ve +da ekleriyle kullanılmıştır: üç elig *yaşımka* adrıldım (Ye-22=Çaa Köl X, 1) (User: 40); Otuz artukı sekiz *yaşımka* kışın kitan tapa süledim (BK G 2).

³ Şu örnekte u kelimesi +da ekiyle kullanılmıştır: sünüg batımı karıg söküpün kögmen yışığ toga yorıp kırkız bodunug *uda* basdıımız (KT D 35)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Yer bildiren sözler	orun il	körü yükündüm iduklar izi kutlug yir <i>orunlarka</i> (BH, 210-212) (Eraslan 2000: 74) bilge tonukuk ben özüm tabgaç <i>iliye</i> kılntım (T1 B 1) türk bilge kagan <i>iliye</i> bititdim (T2 D 8)
---------------------	---------	--

Eski Türkçe dönemi dil malzemelerinde karşımıza çıkan yönelme hâli ekiyle bulunma fonksiyonunun ifadesi yaygın olarak zaman bildiren sözler ile kullanılmış ve zaman zarfı göreviyle karşımıza çıkmıştır. Bu yönüyle fişlediğimiz malzemeye göre Eski Türkçede yönelme hâli ekinin bulunma fonksiyonunda zaman bildiren sözlerle kullanılması daha sistemli görünmektedir. Yönelme hâli ekinin bulunma fonksiyonuyla yer bildirdiği cümleler ise düzenli olmamakla birlikte serpiştirilmiş durumda karşımıza çıkmaktadır. Birkaç örnekte bulunma fonksiyonuyla yer gösterdiği cümlelerde ise yönelme hâlinin diğer işlevlerine dikkat etmek gerekir. Örneğin, *Türk Bilge kagan ilinge bititdim* cümlesini anlamlandırırken *Türk Bilge kagan ilinde yazdırdım* değil de, “Türk Bilge kağan ülkesi için yazdırdım” şeklinde yorumlamak belki daha doğru olacaktır.

***

Eski Türkçe için yukarıda bahsettiğimiz gibi +gA eki daha çok zaman bildiren sözlerde karşımıza çıkmıştır. Tuvacada ise zaman zarfının yapısında, fiilin zamanına bakılmaksızın, Eski Türkçedekinin aksine +da bulunur.⁴ Bununla ilgili en güzel karşılaştırmayı Prof. Dr. D. A. Monguş tarafından Tuvacaya çevrilmiş Köktürk anıtlarından örnekler vererek kurabiliriz.

Köktürkçe	Tuva Türkçesi
kül tigin koñ <i>yilka</i> yiti <i>yegirmike</i> uçdı tokuzunç ay yeti <i>otuzka</i> yog ertürtümüz barkın bedizin bitig taşın bişinç <i>yilka</i> yitiniç ay yiti <i>otuzka</i> kop alkımız kül tigin özi kırk artukı yiti <i>yaşuğa</i> boltı taş bark itgüçig bunça bedizçig tuygun eltäbär kälürti (K KD)	Kül-tegin xoy <i>çilda</i> on çedigi <i>xünde</i> uştu, tosku aynıñ çeerbi <i>çedide</i> ornuşuttuvus. Bajiñın, siilbiin, dajın meçi <i>çilda</i> çedigi ay çeerbi <i>çedide</i> şuptuvus algadıvıs. Kül-tegin öl(ürde) dörten çedi harlıg turdu. Daştı ... mınça siilbikçini Toygun-elteber keldirti. (Kül-tegin 2003: 121)

***

Tarihî lehçelerimizde ve Anadolu ağızlarında hâl ekleriyle ilgili oldukça zengin bir fonksiyon çeşitliliği olduğu kesindir.⁵ Anadolu ağızlarıyla ilgili kaleme alınmış olan pek çok çalışmada “.. *Hâli Eki Yerine Kullanılan Diğer Ekler*” veya “...*Hâli Eki Fonksiyonundaki Ekler*” gibi başlıklar altında bunlar değerlendirilmiştir. Tarihî lehçelerimizde şu örneklerde yönelme hâli eki, bulunma fonksiyonuyla karşımıza çıkar: *bâgubâna sıçan kayusı kalmadı* (Mrzb.22a.14) (Gülsevin 1997: 45); *oglan buganuñ alnından yumrığın giderdi. yolundan savuldı. buga ayag üstine*

⁴ Tuva Türkçesinde zaman zarflarının yapısında kalıplaşmış kalan arkaik -In, -GAAR gibi eklerin dışında aktif olarak kullanılan isim hâl eklerinin varlığını görüyoruz. M. Öner’in kaydettiği gibi, “*Zaman kavramının, insan bilgilerinde ve dolayısıyla dilde, mekan kavramından geliştiği dikkate alınrsa, yer bildiren bu eklerin (-A, -DA, -Dan) zaman zarfları halinde kalıplaşması anlaşılabilir bir olgudur.*” Tuva Türkçesinde de zaman zarfı yapımında kullanım sıklığı bakımından en fazla +dA bulunma hâli ekinin görmekteyiz. Ancak “-dığında, -dığı zaman” fonksiyonuyla karşımıza çıkan şekil -Ir/-Ar+iyelik+gA yapısıdır. Bu yapı içerisinde yönelme hâli ekinin varlığı ise ilgi çekicidir. Örneğin: Kartanı *köörümge*, Mören-bile Tsagaan-Nuur arazi çer aja kıldır közüldü “Haritaya baktığımda Müren ile Tsagan-Nuur arası uzak gibi gözükte.”

⁵ Tarihî lehçelerimizdeki durumla ilgili bk. J. Eckmann, *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul 1988, ss.59-60; Necmettin Hacıeminoğlu, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara 1996, s.30.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

turamadı, düştü tepesiniñ üstine yıkıldı (Dkor.D.17,4) (Gülsevin 1997, 45); *biliglig sözi yirke suv teg turur* (KB 972) (Sev 2007: 264); *begler benüm dahı hakkuma bir dua eyleñ* (DK, 68, 12-13) (SEV 2007: 265); *bizler seniñ hakkıñka üküş hatalar kılduk* (NF, 51, 15-16) (Sev 2007: 266). Anadolu ağızlarında ise yönelme hâli ekinin bulunma fonksiyonunda kullanımının sık olduğu ve daha çok Karadeniz bölgesi özellikle Rize ili ağızlarında bulunduğu tespit edilmiştir (Buran 1996: 192). *benum zamānima mekteb yoğ idi; pādīšāhun kızı odaya oturiyi* (Günay 1978: 111). Ancak gerek tarihi lehçelerimizde gerek Anadolu ağızlarındaki verilen bu kullanımlarda yönelme hali eki ve fiilin zamanı ile ilgili bir bağlantı bulunamamıştır.

***

Yönelme hâli ekinin bulunma hâli fonksiyonunda kullanımına yaşayan lehçelerimizde de rastlanılmaktadır.⁶

Bulunma ve yönelme, mekânla doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki yaşayan lehçelerimizden Yakut Türkçesinde her iki hâlin aynı morfemle gösterilmesinde de kendini göstermiştir. Yakutçada yönelme ve bulunma hâllerinin aynı morfemle ifade edilmesi konuya Yakutça morfolojisini de dikkate alarak yaklaşmamızı gerekli kılmaktadır. İ. Nevskaya Yakutçadaki datif-lokatif kullanımında Evenk dilinin etkisi olabileceğini düşünür (Nevskaya 2005: 102). Yakutça Gramerde datif-lokatifin (yönelme-bulunma hâli), eylemin zamanının gösterilmesi, eylemin gerçekleştiği yerin tanımlanması gibi fonksiyonundan bahsedilmektedir (Ubryatova 1982: 135). Burada bizim için önemli olan eylemin zamanı ile yönelme-bulunma hâli eki almış ismin ilişkisidir. Ancak burada yönelme ve bulunma fonksiyonlarının aynı biçimibirimle gösterilmesi karşılaştırma yapmamızı güçleştirmektedir. Örneğin;

uñuogu ikka bıragallar (GSYY, 135) “kemiği köpeğe atıyorlar”

buosta sılga üste sıldar (GSYY, 135) “posta yılda üç kez gelir”

süge munnukka sıtar (GSYY) “balta köşede duruyor”

üs xonukka tüste (GSYY) “üç gün yağmur yağdı”

en ol oronjo utuyuoñ (GSYY) “sen bu yatakta yatacaksın”

***

Hem coğrafi yakınlık hem de bazı tarihî olayların etkisiyle Tuvaların Moğollarla sürekli etkileşim içinde olduğu gerçektir. Bu karşılıklı etkileşimi gündelik yaşamda, dilde, kültürel hayatta görmek mümkündür. Dil ilişkilerinde bu yakınlığı en fazla söz varlığı boyutunda görmekteyiz. Tuvacada hayatın her alanına ait söz varlığı içinde Moğolca sözlere rastlamak mümkündür. Ancak Tuvacada Moğolcadan alınma olduğu düşünülen morfolojik unsurlar da mevcuttur. Örneğin, *-lda*, *-lga*, *-mal* gibi eklerin Moğolcadan geçtiği kaydedilmiştir (Şçerbak 1977: 10). Peki yönelme ve bulunma hâllerinin Moğolcadaki durumu ve kullanımına bakacak olursak Tuvacadaki özel durumla ilgili bir paralellik söz konusu mudur?

Moğolcada yönelme-bulunma hâli, Yakutçada olduğu, gibi aynı morfemle ifade edilmektedir:

⁶ Konuyla ilgili olarak bk. Mustafa Tanç, “Eski Türkçe Yönelme Durumu Ekinin Günümüz Kıpçak Grubu Türk Lehçelerindeki Yansımaları”, TAED 30, 2006, 23-37.

	Klasik Moğolca	Günümüz Moğolcası
Yönelme-Bulunma	-dur/-dür, -du/-dü (ünlülerde, diftonglardan ve n, ng, l, m ünsüzlerinden sonra) -tur/-tür, -tu/-tü (diğer ünsüzlerden sonra) -a/-e (konuşmada) (Sárközi 2004: 19)	-d (ünlülerden ve m,l,n,v,r ünsüzlerinden sonra) -t (s, g, r ünsüzlerinden sonra) -ad (d, z, j, s, t, x, ç, ş, ts ünsüzlerinden sonra) (Todayeva 1951: 60)

Nicholas Poppe, Moğol Yazı Dilinin Gramerinde datif-lokatif eklerini dolaylılık-dolaysızlık datifi (kagan-dur eyin kemen ügüleriñ “bunu kağana söyledi”), sonuç datifi (usun-dur yabumui “suya (su almaya) gitti”); bi tegün-i eceküi-e irebei “ben onu görmeğe geldim”), fail datifi (daisun-dur alagdabai “düşmana öldürüldü”), zaman datifi (minu бага-dur “benim çocukluğumda”) şeklinde gösterir. Zaman datifiyle ilgili bir açıklama da zaman datifinin *gelecek zaman* ve *geçmiş zaman* partisiplerinin *datif-lokatifi* olduğu hakkındadır (Poppe 1992: 190, 191).

Yukarıda gördüğümüz gibi yönelme ve bulunma hâlinin aynı ekle karşılanması aslında karşılaştırma yaparken bir zorluk da oluşturmaktadır. Burada bir kullanım benzerliğinden bahsetmek için ise farklı şekillerin kullanılması gerekmektedir. Tuvaca ile bir karşılaştırma yapmamız durumunda fiilin zamanıyla veya yönelme-bulunma ekli isimle fiil arasındaki bağlantıda hangi fonksiyonda kullanıldığını anlamak güçlük çıkarabilmektedir. Moğolcada kullanım örnekleri:⁷

Bi Mongol d törsön	“Moğolistan’da doğdum”
Bi Mongol d am’darç baysan	“Moğolistan’da yaşadım”
Bi Türked d surç bayna	“Türkiye’de okuyorum”
İzmirt tsas orson	“İzmir’e kar yağdı”.
Zun Mongol d naizuudtaygaa uulzana	“Yazın arkadaşlarımla Moğolistan’da buluşacağım”
Daraa cil instituted d bayr temtedlene	“Gelecek yıl enstitüde bayram kutlanacak”
Bi tavan tsagt irne.	“Saat beşte geleceğim” (Ersoy 2006: 81)
Conson, Ulaanbaatar zoçid buudal d suuv.	“Conson, Ulanbator oteline yerleşti” (Ersoy 2006: 83)
	***

İ. Nevskaya, Güney Sibirya Türk Lehçelerinde mekansal ilişkiler üzerine yapmış olduğu önemli çalışmasında mekansal ilişkilerin lokalizatörlerle kurulduğu, lokalizatörlerin *yer bildiren hâl ekleri* (Şorcada bunlar: bulunma *-ta*, yönelme *-ga*, ayrılma *-dan* ve yön gösterme *-ça*), *son çekim edatları* ve *zarf yapan ekleri* kapsadığını söyler (Nevskaya 2005: 89). Ayrıca Nevskaya, yönelme hâli ekinin statik ve dinamik anlamlarla yer bildirmesi durumuna tüm Sibirya dillerinde rastlanmakta olduğunu ancak bu durumun Tuvacada daha özel bir durumla karşılandığından, bu olayda yüklem zaman ve yön özelliklerinin etkili olduğundan bahseder (Nevskaya 2005: 102). Şor Türkçesinde yönelme hâli formu belirsiz bir bulunma yerinin ifadesi için kullanılmaktadır. Yine Altay Türkçesinde de geçici bir bulunma ifadesi yönelme hâliyle yapılmaktadır. A. B.

⁷ Örnekler, enstitümüzde eğitim gören Moğol öğrencilerden derlenmiştir.

Hertek'in, Tuvaca ve Hakasçadaki yer bildiren hâl eklerinin anlamları üzerine yapmış olduğu çalışmada ise Tuva ve Hakasçadaki durum detaylı olarak ele alınmıştır.

***

Tuvacada şimdiki zamanda bulunma fonksiyonunda +da eki kullanılmaktadır. Geçmiş ve gelecek zamanda ise +ga yönelme hâli eki kullanılmaktadır. Peki Tuva Türkçesinde geçmiş ve gelecek zamanda bulunma fonksiyonu için fiilin isimle bağlantısını kurarken neden yönelme hâli ekine ihtiyaç duyulur?

Tuva gramerlerinde konuyla ilgili şu bilgiler geçmektedir. Pal'mbah ve İshakov, gramerlerinde *datel'nyı padej* "yönelme hâli" başlığı altında yönelme ve bulunma hâl eklerinin bulunma fonksiyonunda şu durumlarda kullanıldığını söylerler: fiil geçmiş veya gelecek zamanda ise yer fonksiyonunda yönelme hâli eki +ga kullanılır ve *kayaa* sorusuna cevap verir; eğer fiil şimdiki zamanda ise bulunma fonksiyonu için bulunma hâli eki +da kullanılır ve *kayda* sorusuna cevap verir (Pal'mbah, İshakov 1961: 128). Pal'mbah ve İshakov gramerlerinde bu durumun hâlâ çalışılmadığını söyler ve durumun sebebi üzerinde durmaz. Sat ve Salzınmaa'nın gramerlerinde yönelme durumu için *beeriniñ padeji* "yönelme hâli" başlığı altında ekin fonksiyonları ele alınmıştır. Bunlar arasında şöyle bir fonksiyondan da bahsedilir: eylemin gerçekleştiği veya gerçekleşeceği yeri gösterir: *kejeeki şkolaga ajлдаar boldum*. "Akşam okulunda çalışacaktım" (Sat, Salzınmaa 1980: 113). Fakat burada da durumun sebebi açıklanmaz. Ekrem Arıkoğlu'nun, Tuvacayı kaleme aldığı kitap bölümünde "**İsimlerde Hâl**" başlığı altında konu ele alınmış ancak fonksiyonlarından ve burada konu edilen anlamda kullanım çeşitliliğinden bahsedilmemiştir (Arıkoğlu 2007: 1178).

Bu konudaki en kapsamlı çalışma olan Hertek'in Tuvaca ve Hakasçadaki yer bildiren eklerin anlamları üzerine yapmış olduğu çalışmasında, yer bildiren hâl eklerini değerlendirirken *lokalizatör formlarının* (yer bildiren hâl ekleri şekillerinin) seçiminde bu durumun, sadece yüklem zaman ve modal şekliyle değil, büyük ölçüde lokalizatörün (yer bildiren hâl eklerinin) statüsüyle de ilgili olduğunu söyler (Hertek 2008: 44). Ona göre, ismin yönelme hâli, "*lokatif*"ın statik anlamını ve "*direktif-finiş*"in dinamik anlamını ifade etmektedir. Lokatifin anlamı, konuşma anı için hareketin aktüel olmadığını ifade eden fiil zamanlarında statik-lokalizasyonu için kullanılan bütün olası gruplarında yönelme hâliyle ifade edilirler (Hertek 2008: 201).

Konuyu incelediğimiz cümlelerden hareketle şu alt başlıklar altında toplayabiliriz:

I. +GA ekli bulunma

I.1. Yüklemi geçmiş zamanda olan cümlelerde bulunma

- *Ol didir didir çugaalar Baysultan akaniñ turlaanga baza çede bergen, ol turlag Beskaragaydan dika xayı çerге турган.*(TÇS 2008, Kamgalaldıg Çer, 79) "O dedikodular Baysultan ağabeyin de meskenine ulaşmıştı, o mesken ise Beskaragay'dan oldukça ıssız bir yerdeydi."
- *Tuvaniñ bildingir jurnalizi Xüt çurttuğ Maadı Kara-Tonnug Kızılga ajıldap-çurttap çoraan* "Tuva'nın tanınmış gazetecisi Xüt bölgesinden olan Maadı Kara-Tonnug Kızıl'da çalışmış ve hayatını devam ettirmiştir". (Şın 29.07.2009, 7)
- *Tıva aymaktar kayı deviskeerlerge çurttap çoraanıl?* "Tuva oymakları hangi alanlarda yaşamışlardır?" (Darbaa, 26)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

- *Ol Kızıl xoorayga sadıg şugumunga ür çıldarda şudurgu, kızımak ajıladaş, xöy-xöy şaǎnal-maktaldarga töleptig bolgan.* “O Kızıl şehrinde ticaret alanında uzun zaman boyunca azimle çalışarak pek çok mukafata layık olmuştur.” (Şın 29.07.2009, 8)
- *Kızıldan üngen avtobus dört ka't ak bajiñ çanınga doktaagan.* “Kızıldan kalkan otobus dört katlı beyaz ev yanında durdu.” (ABK, 3)

I.2. Geçmiş zaman sıfat-fiilli cümlelerde bulunma

- *1957 çılda Moskvağa bolup ertken anıyaktarıñıñ Bügü-Delegey festivalına Maksim Tapkay stsenaje ünüp ...* “1957 yılında Moskova’da düzenlenen tüm dünya gençleri festivalinde Maksim Tapkay sahneye çıkararak ...” (TÇS 2008, Çedi Xuulgazınıñ Bireezi, 122)
- *Mool bolgaş mançı-kıdat darlaldar üyezinde baza Tıvaga XVII-XVIII vekterde sarıg şajın-bile kadı nepterep egeleen dıka xöy çogaaldarı tıvalar bodunuñ dılınçe oçuldurğaş, şıñgeedip algannar.* “Moğol ve Mançu-Çin istilaları sırasında Tuva’da XVII-XVIII. yüzyıllarda budizm ile birlikte yayılmaya başlayan pek çok edebi ürünü Tuvalar kendi dillerine çevirerek öğrenmişlerdir” .(TÇS 2008, Tıva Çogaal Bolgaş Oçulga, 103)

I.3. Yükleme gelecek zamanda olan cümlelerde bulunma

- *Komplekske xuuraktar şkolazın, tibet meditsinanıñ tövün ajıdar.* “Komplekste lama okulu ve Tibet tıp merkezi açılacaktır”.(Darbaa, 127)
- *Aliment töleveyn turar xamaatlarıñıñ xerekerin öörenip körgeş, dañızın çonga bildingiri-bile daraazında solunnarga parlaar bis.* “Aliment’in karşılamadığı vatandaşların ihtiyaçlarını öğrenerek bunların listesini gazetemizin daha sonraki sayılarında yayımlayacağız”. (Çaa-Oruk, 28.06.2008, s.1)

I.4. Gelecek zaman sıfat-fiilli cümlelerde bulunma

- *Maydır burganıñ “Ulug mörgülü” iyul 25, 26 xünnerinde Çadaana xooraynıñ “Aldu-Xüreezinge” bolup erterin bügü çonga çarladıvıs.* “Maydır Burgan’ın “büyük duası”nın 25-26 Temmuzda Çadaana şehrinin “Aldı-Xüree”de yapılacağını tüm halka duyurduk”. (Şın 29.07.2009, 8)
- *İrbiştey idik-xevin ujuğaş, bajın iştinge keder kara-kök çüvürün, çımçak kajıktaajın kede kaapkaş, aa-çaza çunup kaapkan.* “İrbiştey kıyafetlerini çıkararak ev içinde giyeceği siyahlı mavili pantolonunu giyivererek hiddetle yıkaniverdi”. (ABK, 96)
- *Kızıl xooraynıñ İştiki xereker ergeleli 2008 çıldıñ yanvar 31-de 15.00 şakta Kızıl xooraynıñ İXE-niñ xuraldaar zalınga bolup ertor xooçunnar organizatsiyasınıñ turguzukçu xuralına kirjiri-bile silerni çalap tur.* “Kızıl şehrinin iç işlerinden sorumlu organı 31 Ocak 2008’de saat 15.00’da Kızıl’ın İHE toplantı salonunda yapılacak toplantıya katılmak üzere sizleri davet etmektedir.” (Şın 26.01.2008, 12)

II. +DA Ekiyle

II.1. Yükleme şimdiki zamanda olan cümlelerde bulunma

- *Begzin-oolduñ şülükterinde maadırlar dugayında, maadırlarıñ duzalakçılarıñıñ dugayında mifterden ovur-xevirler ajıglattınmayn turar.* “Begzin-ool’un şiirlerinde kahramanlar ve onların yardımcıları ile ilgili mitolojik şekiller

kullanılmamaktadır.” (TÇS 2008, Aleksey Begzin-oolduñ Şülükterinde Mifologizmner, 99)

- *Ööredilgeniñ bolgaş kijizidilgeniñ deestiğ bolgaş berimçelig xevirlerin ajıglap turgaş, ööredilge-kijizidilge ajulın ündezi-bile ekijider dep ulug sorulganı kojuunnuñ ses şkolalarında 212 başka bottandırıp ajıldap turar.* “Eğitim ve öğretimin uygun ve verimli şekillerini kullanarak eğitim-öğretim işini temelden iyileştirme amacı bölgenin sekiz okulunda 212 öğretmen tarafından gerçekleştirilmektedir.” (TBNS, 222)
- *Bo turgan iyi ka't ıyaş bajında Balçıy-ool çurttap turar* “Bu iki katlı ahşap evde Balçıy-ool yaşıyor” (ABK, 4)
- *Bajın Bürenskaya kudumçuzunda turar, çanında şkola, uruglar sadı bar.* “Ev, Büren caddesinde bulunmaktadır, yanında okul ve çocuk bahçesi vardır” (Şın 26.01.2008, 12)

II.2. Geniş-şimdiki zaman sıfat-fiilli cümlelerde bulunma

- *Ol aşak pensiyalay bergen bolgaş şkolada çartık şalıñ ap, bızañçılup turar kiji bolgan.* “Bu adam emekliye ayrılarak okulda yarım maaşa marangozluk yapan kişi”.
- *Pašta xoorgan arbay çıdın saktıp keer men* “kazanda kavru lan arpa kokusunu özleyeceğim” (ÇÖ, 39)
- *Çaa stadionda kontsert, oyun-toglaa, margıl daa bolur turar deerge, onu sonuurgap xaldıp çede berdivis.* “Yeni statyumda konser, oyunlar, yarışmalar yapıldığı haberi üzerine ilgiyle oraya gittik.” (Şın 21.07.2009, 6)
- *Kojuunnuñ tövü Şagaan-Arıg xooraydan irak eveste, barun talaje uglap bar çıdarga, Çaati xemni keji kövürüg adaanda Serlig-Döñ dep delgem şölge sigen kezildeziniñ mööreyin erttirgen.* “Bölge merkezi Şagaan-Arıg’dan fazla uzakta olmayan, batıya doğru giderken Çaati nehri köprüsünün alt tarafında bulunan Serlig-Dön deneni geniş açıklıkta ot kesme yarışması düzenlendi.” (Şın 29.07.2009, 1)

SONUÇ

Tuva Türkçesinde bulunma fonksiyonunda yönelme hâli ekinin tercihi, diğer Türk lehçelerinden farklı olarak geçmiş ve gelecek zamanda sistemli hâle gelmiştir. Türk dil tarihinin her döneminde benzer kullanımlar görülmüş ancak fiilin zamanı ile bulunma bildiren ekin kullanımı arasında sistemli bir bağlantı görülememiştir. Tuva Türkçesindeki bu sistemlilik sıfat-fiilli cümlelerde de gözlenmektedir. Burada da Tuva Türkçesindeki genel temayüle uygun olacak şekilde bir kullanıma rastlamaktayız. Cümlede bulunma fonksiyonunun ilgili olduğu eylemin aldığı sıfat-fiilin zamanı da, tespit edebildiğimiz kadarıyla, bulunma fonksiyonunun ifade edileceği ekin seçiminde etken rol oynamıştır. Bu durumun Tuva Türkçesinde düzenli bir sistem haline gelmesinde dilin iç gelişiminin büyük rolü olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ARIKOĞLU Ekrem 2007, “*Tuva Türkçesi*”, (Kitapta Bölüm), **Türk Lehçeleri Grameri** (Ed. Ahmet Bican Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları, 1149-1228.
- BOZ Erdoğan 2007, **Türkiye Türkçesinde +{A} Durum Biçimbirimi**, Ankara: Gazi Kitabevi
- BURAN Ahmet 1996, **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri**, Ankara: TDK. Yayınları
- ERASLAN Kemal, 2000 “Eski Türkçede Yönelme (Datif) Hâli Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul: ss. 67-76.
- ERDAL Marcel 2004, **A old Grammar of Old Turkic**, Leiden-Boston: Brill
- ERGİN Muharrem 2000, **Orhun Abideleri**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- ERSOY Feyzi 2006, “Moğolca ve Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkileri”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Güz 2006, Sayı: 20, ss. 81-98.
- GABAİN A. von 2000, **Eski Türkçenin Grameri** (Çev. Mehmet Akalın), Ankara
- UBRYATOVA E. İ. 1982, **Grammatika sovremennogo Yakutskogo literaturnogo Yazıka, fonetika i Morfologiya**, Moskva
- GÜLSEVİN Gürer 1997, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- GÜNAY Turgut 1978, **Rıza İli Ağızları**, Ankara = RİA
- HERTEK A.B. 2008, **Znaçeniya Lokal'nih Padejey v Tuvinskom i Hakasskom Yazıkah**, Diss. Kand. Fil. Nauk, Novosibirsk
- İSHAKOV F. G., PAL'MBAH A. A. 1961, **Grammatika Tuvinskogo Yazıka – Fonetika i Morfologiya**, Moskva
- JOHANSON Lars 2007, **Türkçede Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler** (Çev: Nurettin Demir), Ankara: TDK Yayınları
- KORKMAZ Zeynep 2000, **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Kül-Tegin: Orhun-Yenisey Yazıtları VI-VIII. Yy** 2003, Ankara =Kül-tegin
- NEVSKAYA İ. A. 2005, **Prostranstvenniye Otnoşeniya v Tyurkskix Yazıkax Yujnoy Sibiri (Na Materiale Şorskogo Yazıka)**, Novosibirsk
- ÖNER Mustafa 2004, “Kuzey Batı Türkçesinde –nI Ekli Zaman Zarfları”, **Tyurkskaya i smejnaya leksikologiya i leksikografiya (Sbornik k 70-letiyu Kenesbaya Musaeva)**, Rossiyskaya Akademiya NAUK İstitut Yazıkoznaniya, Moskva, 159-169
- POPPE Nicholas 1992, **Moğol Yazı Dilinin Grameri** (Çev. Günay Karaağaç), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi
- SÁRKÖZİ Alice 2004, **Classical Mongolian**, Lincom Europa.
- SAT S. Ç., SALZINMAA E. B. 1980, **Amgı Tıva Literaturlug Dil**, Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.
- SEV Gülsel 2007, **Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**, Ankara: Akçağ Yay.

- ŞÇERBAK A. M. 1977, **O Oçerki Po Sravnitel'noy Morfologii Tyurkskix Yazıkov (İmya)**, Leningrad.
- TANÇ Mustafa 2006, "Eski Türkçe Yönelme Durumu Ekinin Günümüz Kıpçak Grubu Türk Lehçelerindeki Yansımaları", **TAED** 30, Erzurum: ss. 23-37.
- TEKİN Talat 2003, **Orhon Türkçesi Grameri**, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi,
- TODAYEVA, B. X. 1951, **Grammatika Sovremennogo Mongol'skogo Yazıkı Fonetika i Morfologiya**, Moskva.
- USER Hatice Şirin 2009, **Köktürk ve Uygur Kağanlığı Yazıtları-Söz Varlığı İncelemesi**, Konya: Kömen Yayınları.

TARANAN ESERLER

- Çaa-Oruk**, 28.06.2008 tarihli gazete.
- DARBAA Y. K. 2010, **Tıva Dugayında 99 Aytırıgga Harırlar**, Abakan.
- LOPSAN Monguş Kenin 1989, **Azaniñ Biçezi Konçug**, Kızıl: Tıvaniñ Nom Ündürer Çeri, =ABK
- SAGAAN-ool Viktor 2002, **Çurttalgamniñ Öñneri**, Kızıl =ÇÖ
- Şın**: 21.07.2009 tarihli gazete
- Şın**: 29.07.2009 tarihli gazete
- Tıva Çogaalçılarnıñ Setküülü**, No: 3, Kızıl 2008 =TÇS 2008.
- Tıvaniñ Birgi Nayısılahı Samagaltay**, Kızıl 1996 =TBNS.